

Димшо Перић

ОДНОС ЦРКВЕ И ДРЖАВЕ КОД СРБА У XIX И XX ВЕКУ

- Кратак историјски преглед -

Једно од тешких и замршених питања је однос Цркве и Државе^{1а}). Задржаћемо се на овом питању углавном на XIX и XX веку. Питање положаја СПЦ у Србији. Пре него што о томе будемо писали, да видимо како је у Светом Писму постављено и решено ово питање.

Господ Исус Христос када говори о служби Богу и цару поставља начело за сва времена: "Подајте, дакле, ћесарево ћесару, и божије Богу"¹. На суду, на питање Пилатово: "Зар мени не одговараш? Не знаш ли да имам власт да те распнем и власт имам да те пустим? Исус одговори: "Не би имао власти никакве нада мношћу кад ти не би било дано одозго"².

Свети апостол Павле у Посланици Римљанима у 13-ој глави говори о покоравану властима. Свети апостоли су знали одлично учење Спаситељево. Онога тренутка, када се пред њима поставило питање да ли се покорити властима и тиме изгубити душу "Апостоли Петар и Јован одговарајући им рекоше: "Судите, је ли право пред Богом да слушамо Вас више него Бога?"³ када су се апостоли поново нашли у затвору због проповеди о васкрслем Господу "Петар и апостоли одговарајући рекоше: Богу се треба више покоравати него људима."⁴ Имамо и много других места у Светом Писму која говоре о овом питању, али сматрамо да је оволико доста.

Следујући овим јеванђелским начелима, канони прописују: "Да епископ или презвитер не треба да се даје на јавне управе, него да се бави само црквеним потребама. Нека се дакле склони, или да тога не чини, или нека буде сврнут, јер по заповиједи Господњој: нико не може два господара служити (Мат. 6,2)."⁵ или пак канон који прописује: "Епископ, или презвитер, или ђакон, који се бави војничким пословима, и хоће да задржи и једно и друго, то јест, и римско поглаварство и свештеничку службу, нека буде свргнут. Јер што је царско цару, а што је Божје Богу (Мат. 22, 21)."⁶ Навели смо само ова два канона, а има их више који говоре о овим питањима, која се тичу свештеничке службе с једне стране, а с друге стране државних и војничких послова.

Да видимо шта је то Држава а шта је Црква.

Постоји више теорија које говоре о Држави, па самим тим има и више дефиниција државе. "Држава је организација с монополом физичке принуде која служи владајућој класи за одржавање њене економске и политичке власти",⁷ овако говори о држави Правна енциклопедија. С правом Ј. Стојановић сматра: "У основи државе лежи егоизам. Она је егоцентрична. Њу није створила никаква добра воља. Као правна организација она се у регулисању правних односа не руководи моралним принципима и није морална организација."⁸

С друге стране дати дефиницију Цркве је веома тешко. Црква је Тајна Божја у Христу.⁹ Отуда је тешко дефинисати ту Тајну. Али она је реалност, као Тело оваплоћеног Христа, па може бити приближно одређена. Њајбољу и најобухватнију дефиницију Цркве дали су Свети Апостоли и Свети Оци, мада су то више описне слике и упоређења него дефиниције. Зато је у праву Отац Јустин Поповић када даје следећу "дефиницију" Цркве, "Црква - то је Богочовек Христос продужен кроз све векове и кроза сву вечност."¹⁰ Познати православни еклесиолог Георгије Флоровски истиче: "Дефиниција Цркве не може да се нађе код Светих Отаца. Ни васељенски сабори нису дали никакву дефиницију (...) Оци се нису много бринули о доктрини Цркве, зато што је славна реалност Цркве била отворена њиховој духовној визији. Не дефинише се оно што је само по себи очигледно."¹¹

Постоје православни богослови, попут Сергија Булгакова и Стефана Цанкова, који сматрају да је "дефиниција Цркве немогућа."¹² Па ипак и сам већ наведени Георгије Флоровски дао је две следеће дефиниције Цркве. "Христос је Црква"¹³ и "Црква је жива слика вечности у времену."¹⁴

Од српских богослова, владика Николај Велимировић на питање: шта је Црква? одговара: "То је изузетна заједница у људској историји. Јер, то је Божја породица створена речју и крвљу Исуса Христа, а руковођена и надахнута Богом Духом Светим."¹⁵

Такође и српски канонолози, као нпр. познати канонолог Епископ Др Никодим Милош, даје следећу дефиницију Цркве: "Црква је царство Божије на земљи. Овако је Цркву назвао сам Основатељ њезин Исус Христос."¹⁶ И Чедомиљ Митровић даје дефиницију Цркве: "Религиозна заједница свих оних људских створења, која верују у Христа, заједница, која је заснована на овом апсолутном универзалном принципу, јесте Христова Црква."¹⁷ На крају новији наш канонолог Бранко Цисарж даје следећу конкретнију дефиницију Цркве: "Црква као правна институција је видљива заједница људи које спаја једно исто учење и заједничко веровање у Христа и његове установе ради служења Богу, чиме се постиже вечно спасење."¹⁸

Из наведених места јасно се види да је Црква Божја истовремено и Т а ј н а и р е а л н о с т. Ово свакако говори и о изузетној сложености богословске теме о Цркви.

Коначни циљ Цркве, ка коме она тежи, јесте спасење човека и његово сједињење са Богом. Чланство у Цркви почива искључиво на с л о б о д и. Познати бугарски наконолог истиче да су два битна принципа Православне Цркве "право и духовна слобода у Цркви."¹⁹ За разлику од Државе, у Цркви не постоји физичка, нити било каква друга принуда.

До Миланског едикта 313. године хришћанство је било забрањено. (Collegium illicitum). Ј. Стојановић истиче: "Од првих дана Црква је имала да одреди свој однос према држави. И сам Христос имао је да га реши у извесном смислу. Црква је гоњена од стране Римске Империје као новина која штети интересима Империје од првога дана не само као нови религиозни култ, то није било главно, него као нова интерпретација живота која се сукобљује са принципима Империје у питању суверенитета Империје, јер је култ Императору био симбол лојалности Императору. Црква је хтела да унесе једну нову идеју, један нов принцип, - принцип аутономне личности."²⁰ Коста Ђурић је справом закључио: "Да Христос није живео и политичка би историја света пошла сасвим другим правцем."²¹

Држава и Црква се могу упоредити са човеком. Оно што је душа у телу, то је Црква у Држави. Цар Константин Велики (око 280-337) дао је слободу хришћанству, није се мешао у унутрашње послове Цркве. Он сазива И Васељенски Сабор 325. године, сноси материјалне трошкове одржавања Сабора, потврђује саборске одлуке.²² У овом случају М. Петровић је закључио: "Цар се појављује као помоћник и заштитник Цркве."²³ Познати канонолог С. Цанков пише: "Цар је глава Државе, он је врховни покровитељ и заштитник Цркве у области државног и грађанског права. Но као члан Цркве, и он се подчињава црквеним законима као и његови поданици."²⁴

Римски Император је носио титулу Pontifex maximus. Цар Грацијан око 375-376. године, је одрекао да носи ову титулу "Одбивши да обуче одговарајућу одежду, Острогорски сматра, да се ова титула задржала до 379. године".²⁵

Колико ће цар имати права да се меша у рад Цркве то зависи од саме Цркве. "Кад је цар постао заштитник Цркве, поштујући право духовног вођства, Црква се није устручавала да му уступа привилегије да у њој развија акцију у питању поретка." М. Петровић закључује: "Значи, право на акцију у Цркви цар не црпи из царске власти, нити то право одозго прима, него баш из саме Цркве, која уступа или дозвољава, или га подстиче да помоћу световне власти, коју је одозго примио, служи потребама Цркве, у границама које му она дозвољава. Опште уверење представљао је феномен, колико код световних владара толико и код црквених мужева Византије, да цар у Цркви испољава своју власт *ne suo iure, veħ iure delegationis*."²⁶

Постојао је неизбежан утицај Државе на Цркву у погледу њеног организовања. Долази до појачавања паралелизма између устројства Државе и устројства Цркве. Византијски извори, ово откриће потврђује, ево паралелизма: "Императору одговара Патријарх, Синоду - Сенат", А. Шмеман је у праву кад каже: "ми смо далеко, отишли од сакраментално-новозаветног корена црквеног устројства древне Цркве".²⁷

У VI веку цар Јустинијан (527-565) је у виду теорије о симфонији поставио питање односа црквене и световне власти. "Према хришћанском учењу извор царске и духовне власти је Бог. Његовој вољи мора да се подређује службе народа, како цара тако и патријарха. На тим основама је постављен и развијен систем симфоније, тј. сагласја, складности и узајамности, формулисан у уводу VI новеле цара Јустинијана 535. године. Одатле је Јован Схолостик учење о симфонији умео у свој номоканонски зборник у 87 глава (VI век), који је Свети Сава користио приликом састављања српског номоканона - Крмчије. Тако су Срби већ до 1219. године имали дословно преведен текст теорије о симфонији између цркве и државе",²⁸ закључио је М. Петровић.

У средњовековној Србији је на овим принципима одлично функционисао рад српских владара (краљева и царева) са црквеним великодостојницима (архиепископима и патријарсима).²⁹

Питање односа српских патријараха према турцима, је посебно питање о коме у нашој литератури није много расправљано. Заслужује пажњу рад Мирка Мирковоћа о положају Српске Цркве до насилног разарање организације Пећке патријаршије.³⁰

Турци су добро знали да је Српска Црква једини стуб Српског народа, због тога су на Врачару 1595. године спалили мошти Светога Саве, а 1766. су насилно разорили организацију Светосавске Цркве. Српском народу који је остао без своје Државе и *своје Цркве* (Пећке патријаршије), остало је свештенство из народа и манастири који су сада били једини духовни центри. У манастирима се преносила вера с колена на колена у боље дане и срећнију будућност. Р. Грујић пише: "Српски калуђери и свештеници, искрено су били побожни и увек спремни беху да и живот свој жртвују за веру и добро свога народа. Они су нам, дакле, и у тим тешким временима фанариотскога ропства, сачували Српство и Православље."³¹

Првим и другим српским устанком, Српски народ је показао да је дошло време да се ослободи дугог и тешког ропства.

Историја Српске Цркве и Српског народа је тесно повезана, да је то уочљиво свуда. Порта је 3. августа 1830. године издала хатишериф, којим Србија постаје аутономна кнежевина под Турском влашћу. Члан И говори о слободи богослужења. "Речени народ извршаваће своје богослужење у својим црквама њему принадлежећим слободно, митрополити, епископи који ће их бирати речени народ, биће

произведени од патријарха Грчког у Цариграду и да не морају сами долазити у исти престонони град”.³² План XIV говори о избору националне јерархије.

Аутономна Србија као држава послужила је као јак ослонац да Српски Књаз, после дужих преговора са Васељенском патријаршијом, од исте издејствује аутономију Српској Цркви.

Цариградски патријарх, хиротонисао је 18. августа 1831. године архимандрита враћевшничког Мелентија Павловића за Митрополита Србије. У септембру 1831. године патријарх Константин са свештеним синодом потписао је званични акт о аутономији Српске Цркве у Кнежевини Србији, који је познат као ”Конкордат”.³³ ”Цариградска патријаршија послала је Конкордат о аутономији Српске Цркве, тек пошто су били исплаћени дугови, а те су обавезе биле извршене јануара месеца 1832. године.”³⁴

Убрзо је митрополит Мелентије умро 1833. године. Наследио га је Петар Јовановић. Петра је хиротонисао Цариградски патријарх Константин 6. децембра 1833. године.³⁵

На Срећење 1835. године донет је Устав Књажества Србије. Глава IX овог Устава говори о Цркви. Исту у целости доносимо.

Чл. 92.

У православној источној Српској цркви један је митрополит Српски. А архијереја може бити онолико, колико буде по мноштву народа нужно.

Чл. 93.

Внутрење руководство цркве принадежи Митрополиту и духовној власти, која ће се указом одредити с набљудавањем уговора, утврђени с Патријархом у Цариграду.

Чл. 94.

И Митрополиту и Архијерејима, колико их буде у Србији, одредиће се плаћа из народне хазне за накнаду свију досад од њи примани прихода.

Но давање парохија свештеницима остаје архијерејима, који ће им такве онда само давати, кад која парохија обудови.

Чл. 95.

Свештенству и духовенству давање народ српски све, што је досад убичајено било, давати им, до друге законске одредбе.

Чл. 96.

Ни свештенство ни духовенство не могу имати у Србији и другога званија. Једини Митрополит српски, и у случају потребе архијереји српски могу звани бити од Књаза и државнога Совјета у савјетованија о црквеним дјелима.

Чл. 97.

Свако вјероисповједаније у Србији има право, свршавати богослуженије своје слободно, по својим обредима, и свако биће покровитељствовано од правитељства Српског.

Чл. 98.

Заклињање људи, који нису православног источног вјероисповједанија свршива се по обредима њине цркве.³⁶

Овај Устав био је кратког века. Због незадовољства Русије и Турске, две недеље пошто је усвојен, био је привремено, а од 28. фебруара 1835. године и коначно суспендован. Иако кратког века овај Устав има велики значај. Ограничена је власт кнежева и у живот Србије уведена је Народна скупштина. У времену после пропасти Српске државе ово је први писани Устав који регулише статус Српске Цркве у Држави. У целом ЦИЦ веку до 1921. године ће на скоро индентичан начин бити решен правни положај СПЦ у Србији.

Митрополит Петар се прихватио посла око уређења и организовања црквеног живота у Србији. После дужег рада и више припремљених нацрта обнародован је на скупштини у Крагујевцу 21. маја 1836. године, први Српски закон о црквеним властима под именом: "Начертаније о духовној власти". Чедомир Митровић с правом подвлачи: "не смемо немарно прелазити преко преживелих дана у недавној прошлости",³⁷ али да бисмо могли правилно сагледати и проценити садашње уређење СПЦ "тога ради од особите је вредности за нас њено првобитно уређење, које је служило као основа свима доцнијим реформама све до садањег стања".³⁸ Ц. Спасовић истиче: "Период од 21. маја 1836. па до 27. августа 1847. године представља за митрополита Петра посебно, и остале архијереје српске цркве, период изузетних напоре. Ти њихови напори били су усредсређени на следеће тежње: 1) да се српска црква учини што независнијом од државне власти; 2) да се спроведе организација српске цркве у духу канона православне цркве и закона о духовним властима и, 3) да црквеној власти повере оне сфере живота српског народа које јој као божанској установи и њеној мисији припадају."³⁹ Пошто Кнежевина Србија није била независна држава, то је султан 10. децембра 1838. године прописао Устав за "Провинцију Србију" Неколико чланова овог Устава регулишу положај Српске Цркве. Совјету се у чл. 22 ставља у задатак: "Он ће имати надзираније над болницама и прочима општеполезнима заведенијама, и ставит' ће се у преписку са управитељима церковнима, устроити све, што се тиче закона, богослуженија и Цркве".

Чл. 57.

Будући да су Срби, платежни поданици високе Порте, Христијани Закона Греческог, иначе названог Црква Источна, Ја сам даровао народу Сербскомом међу себе са Твојим садејствијем и Твојим надзиранијем њиове Митрополите и њиове Епископе, под условијем, да они по духовному чиноположињу буду подчињени духовној власти Патријарха, сједећег у Константинопољу, који се сматра као Начелник овог Закона и Синода. И као што је сходно преимуштествима и свободама, дарованима издревле Христијанима, житељима Царства

Отманског од завладјенија, да Началници Свјаштенства совершеним образом управљају дјелима Закона и Цркве (у колико то не би дирало у дјела политеческа), равно, као што су опредјелена награжденија од стране Народа њиним Митрополитима, Њиним Епископима, њиним Игуманима и њиним Свјаштеницима, побожним заведенијама, принадлежећим Цркви: тако исто пропис бит ће набљудаван у призренију содержанија и достоинства Митрополита и Епископа који се налазе у Србији.

Чл. 58.

Опредјелит'ће се у Србији мјеста за совокупљенија особеног Совјета Митрополита и Епископа, за учреждавати дјела закона; дјела Митрополита, Епископа и Свјаштеника; и дјела, касајућа се Цркви Земаљски.

У Србији било је овим Уставом обавезно плаћање "данка и дајанија" свих поданика, изузев чл. 60. прописује: "Духовенство само бит' ће изјато од данка".

Митрополит Петар је са епископима припремио пројекат новог закона о Цркви под називом "Устројеније Духовних власти Књажевства Сербског" 1839. године. Овај пројекат је прихваћен и обнародован тек 23. августа 1847. године. Ово Устројеније је ставило ван снаге Начертаније о духовној власти од 21. маја 1836. године.

По Устројенију у митрополији Србије устројена су следећа тела: конзисторије епархијалне, конзисторија апелаторијална и Сабор архијереја. С. Спасовић истиче важност овог закона: "Посебан значај овога закона састоји се у томе што је не само разграничио духовну од световне власти, већ је присуство државне власти свео на најмању меру."⁴⁰

После пада Уставобранитеља 1858. године, на власт се вратио у Србију кнез Милош. Исте године ступио је на снагу Полицијски закон. Митрополит Петар је оштро протествовао код Попечитељства просвештенија и узео је у заштиту свештенство. Митрополит се позива на Устројеније из 1847. године, по коме свештеним лицима у свим преступима суди искључиво Духовни суд. Протест није прихваћен, пошто је увидео да је немоћан било шта да учини, митрополит Петар подноси оставку 13. јануара 1859. године. Ђ. Слијепчевић с правом констатује: "Митрополит Петар је био трагична жртва политичког преокрета и промена у Србији".⁴¹ Пола године касније за митрополита је изабран епископ шабачки Михаило. "25. јула 1859. године на Сабору, који је одржан у кући Мике Вуловића у Крагујевцу и то тек пошто је митрополит Петар писмом од 19. јула 1859. године известио епископа Михаила, да га је аустријски цар поставио за горњокарловачког епископа".⁴²

Државна власт је ишла на то, пошто је промењен Митрополит да се донесе нови Закон о Цркви. Тако је без много учешћа од стране Цркве донет 30. септембра 1862. године Закон о црквеним властима. Ступањем на снагу овога Закона, престало је да важи Устројеније Духовне власти Књажевства Србског од 27. августа 1847. године. Овим Законом "Државна власт ишла је на то, да створи јаке конзисторије које ће бити прилично независне од архијереја, како би преко њих вршиле свој утицај у Цркви."⁴³ Овај Закон је остао на снази до 1890. године. Држава која га је и донела, обезбедила је себи велики уплив у рад свих Црквених тела. Министар просвете и црквених дела имао је широка овлашћења. Он је могао потврдити или ставити ван снаге одлуке које је донео Архијерејски Сабор. "Овај Закон је, како тврди Љубомир Дурковић-Јакшић, био некориштан за свештенство".⁴⁴

Нови Устав за Књажество Србију донет је на Духове 1869. године.

Чл. 31.

Владајућа је вера у Србији источно-православна. А слободна је и свака друга призната вера, и стоји под заштитом закона у извршењу својих обреда.

Нико не може, позивајући се на прописе своје вере, ослободити се својих грађанских дужности.

Забрањује се свака радња, која би могла бити убитачна за православну веру (прозелитизам).

Чл. 119.

Слободно јавно извршивање верозаконских обреда имају вероисповести, које су у Србији признате, или које особеним законом буду признате.

Чл. 120.

Књаз је заштитник свију вероисповеди, у држави признатих.

Духовна надлежательства свију вероисповеди стоје под надзором министра црквених послова.

А управа унутрашњих вероисповедних послова остаје по дотичним вероисповедним канонима, за православну цркву, архијерејском сабору, а за друге вероисповеди надлежним духовним властима.

Чл. 121.

Преписка духовне власти православне цркве са властима или саборима изван земље водиће се са одобрењем министра црквених послова. А преписке свештеника других вероисповеди са властима и саборима изван земље мора се подносити на увиђење и одобрење министру црквених послова.

Никакав акт, који би дошао од духовних власти, или црквених сабора изван земље, не може духовна власт у земљи обнародовати, докле га не одобри министар црквених послова.

Чл. 122.

Против злоупотреба духовних власти, буди које од признатих вероисповеди, подноси се жалба министру црквених послова.

Чл. 123.

Свештена лица, у смотрењу својих грађанских одношаја и дела, и у смотрењу свог имања, подчињена су општим земаљским законима.

Чл. 124.

Све школе и други заводи за образовање стоје под надзором државне власти.

Берлинским миром 1./14. јула 1878. године Србији је призната независност и припали су јој следећи окрузи: нишки, пиротски, врањски и топлички. Независношћу Србије стекли су се услови да Српска Црква која је од 1831. године била аутономна постане аутокефална.

Влада Србије и митрополит Михаило повели су преговоре са Васељенском патријаршијом, на челу које се налазио патријарх Јоаким III. Преговори су убрзо успешно завршени. Томос о аутокефалности Српске Цркве издат је 20. октобра 1879. године у Цариграду.^{44а}

У ово време у политици Србије долази до наглог заокрета од Русије према Аустрији. То је имало утицаја и на Цркву. Митрополит Михаило био је русофил. Влада Србије без сагласности Цркве доноси "Закон о црквеним таксама" 3. априла 1881. године.

Убрзо је у Београду потписан један Уговор између Србије и Аустрије. У име Србије уговор су потписали кнез Милан и Чеда Мијатовић, а у име Аустрије барон Херберт. Овим уговором је био припремљен терен за уклањање митрополита Михаила. Архијерејски Сабор под председништвом митрополита Михаила, 21. септембра 1881. године, није примио Закон о црквеним таксама од 3. априла 1881. године. У актима Сабора истиче се да је Закон о таксама противан поретку Цркве и канонима. Председник Владе у ово време био је Стојан Новаковић. Убрзо после Сабора Влада доноси два указа "први, о уклањању митрополита Михаила са дужности, и о постављењу епископа неготинског Мојсеја за администратора Београдске епархије и целе митрополије, све под датумом 18. октобра 1881. године."⁴⁵ Слободан Јовановић категорично тврди: "Митрополита Михаила је оборила Аустрија преко кнеза Милана."⁴⁶

Митрополит Михаило је под притиском поднео оставку, па је Влада имала покриће да се попуни упражњено место Митрополита. Митрополит Михаило је уклоњен са управе Београдске епархије и митрополије Србије, у време док је био упражњен митрополитски престо Влада издаје "Закон о изменама и допунама закона о црквеним

властима православне цркве” 31. јануара 1882. године. Овим законом је у многе промењен Закон о црквеним властима од 30. септембра 1862. године. Државна власт је у сва црквена тела увела своје људе. По новом закону у Изборни сабор за избор митрополита улазе и световна лица. Годину дана касније Влада мимо свих правила сазива Изборни сабор за 20. март 1883. године. За митрополита Србије изабран је архимандрит Теодосије Мраовић. Ни један од тројице канонских епископа, неготински Мојсеј, шабачки Јероним и нишки Виктор, није узео учешћа у раду Изборног сабора. Одбили су да хиротонишу Теодосија за митрополита. Теодосије је хиротонисан у Сремским Карловцима 27. марта 1883. године од карловачког патријарха Германа Анђелића и епископа новосадског Василија и темишварског Георгија Вранковића.

Епископи шабачки Јероним и нишки Виктор су разрешени управе својих епархија 1. априла 1883. године. Епископ неготински Мојсеј је разрешен управе епархије 6. априла 1883. године.⁴⁷ Епископ Мојсеј је смело изјавио: ”Ја као грађанин дубоко поштујем законе грађанске, али као архијереј не могу вршити наређења земаљска, која противурече сталним и вечним одредбама Свете Цркве”.⁴⁸ На место разрешених епископа убрзо су изабрани и постављени други.

Закон о таксама послужио је као повод за уклањање митрополита Михаила. Има један много дубљи и јачи разлог. Митрополит Михаило је одбио да разведе брак краља Милана и краљице Наталије, јер нису постојали, канонски разлози за то. Митрополит Михаило је знао шта га чека али су и он, и остала тројица архијереја одбили да поступе противно канонским одредбама и због тога су разрешени и уклоњени са својих епархија.⁴⁹

Ни нови Устав Краљевине Србије од 22. децембра 1888. године није ништа озбиљније променио положај СПЦ у Држави.

Чл. 3.

Државна је вера у Србији источно-православна.

Српска је црква аутокефална. Она не зависи ни од које стране Цркве; али одржава јединство у догмама са Источном Васељенском Црквом.

Чл. 18.

Слобода је савести неограничена. Све признате вере слободне су и стоје под заштитом закона, у колико вршење њихових обреда не вређа јавни ред и морал.

Чл. 19.

Забрањује се свака радња управљена против источно-православне вере у Србији (прозелитизам).

Чл. 41.

Краљ и Његов Дом морају бити источно-православне вере.

Чл. 42.

Краљ је заштитник свију признатих вероисповести у Србији.

Чл. 190.

Унутрашња управа источно-православне Цркве припада Архијерејском Сабору.

За друге вероисповести унутрашња управа припада њиховим духовним властима.

Духовне власти, како источно-православне Цркве тако и свију осталих признатих вероисповести у Србији, стоје под надзором министра црквених послова.

Уређење црквених власти и богословских школа источно-православне Цркве доноси се законом по договору министра са Архијерејским Сабором.

Чл. 191.

Црквене власти суде свештеницима за кривице учињене у свештеничким дужностима, изузимајући оне кривице, које се казне по кривичном закону.

Жалбе противу злоупотребе црквених власти, ма које вероисповести у земљи, подносе се министру црквених послова.

Свештена лица и црквене установе, у погледу грађанских односа и имања, потчињени су земаљским законима.

Чл. 192.

Преписка духовних власти српске источно-православне Цркве са страним црквеним властима, Саборима и Синодима врши се са одобрењем министра црквених послова.

Службена преписка других вероисповести у Србији са страним црквеним властима, Саборима и синодима, мора се такође подносити на увиђај и одобрење министру црквених послова.

Службена писма или наредбе црквених власти, Сабора и Синода са стране не може никаква црквена власт у Србији обнародовати ни извршити без знања и одобрења министра црквених послова.

Чл. 193.

Све јавне и приватне школе и други заводи за образовање стоје под надзором државне власти.

Два месеца после доношења овог Устава, 22. фебруара 1889. године краљ Милан је абдицирао, за намеснике малолетном сину поставио је Намесништво. Намесништво је указом разрешило митрополита Србије Теодосија Мраовића. Теодосије је био митрополит Србије од 27. марта 1883. до 27. маја 1889. године. Епископи Димитрије и Никанор су пензионисани. Намесништво 28. маја 1889. године издаје указ којим се Митрополит Михаило враћа на своје место са кога је неканонски уклоњен.

Митрополиту Михаилу прва брига била је да се донесе нови Закон о црквеним властима. Непуну годину дана по повратку митрополита Михаила, 27. априла 1890. године донет је Закон о црквеним властима

источно-православне цркве у Краљевини Србији. Овај Закон остао је на снази до завршетка И светског рата и исти је више пута мењан и допуњаван.⁵⁰

Овај Закон није био много бољи од онога који је донет 30. септембра 1862. године. И по овом закону власт је имала много уплива на рад црквених тела.

Митрополит Михаило је умро 5. фебруара 1898. године. За његовог наследника изабран је 15. фебруара 1898. године епископ нишки Инокентије Павловић.

Нови Устав Краљевине Србије донет је 6. априла 1901. године.

Чл. 3.

Државна је вера у Србији Источна Православна.

Православна Црква Краљевине, по догматима једнака је са Источном Васељенском Црквом, независна је и автокефална.

Чл. 7. Краљ и Његова деца морају бити вере источно православне.

Чл. 98.

Све црквене власти у Краљевини стоје под врховним надзором Министра Црквених Послова.

Нарочити закон, по саслушању Архијерејског Сабора, прописује уређење црквених власти.

Све стране вероисповеди само у унутарњем своме уређењу управљају се по законима својих вера, а у свему осталом подлеже надзору Министра Црквених Послова.

Никаква преписка између црквених власти туђинских вероисповести у Краљевини са другим властима у иностранству није допуштена без одобрења Министра Црквених Послова, и никакав акт који је произашао од туђинских власти не сме се у Краљевини објавити без одобрења Министра Црквених Послова.

Устав за Краљевину Србију од 2. јуна 1903. године у потпуности је преузео решења Устава из 1901. године по питању Цркве.

У току И светског рата, на позив Николе Пашића започела је рад конференција на Крфу 15. јуна 1917. године. На овој конференцији су учествовали са стране Југословенског одбора његови чланови: Х. Хинковић, В. Вошњак, Д. Васиљевић, Ф. Поточњак, Д. Тринајстић с А. Трумбићем на челу као председником; а са стране Српске Владе сви министри (осим министра војске) с председником Министарског Савета Н. Пашићем на челу и председник Српске Народне Скупштине А. Николић.⁵¹

Принципи унутрашњег уређења заједничке државе формулисани су у 13. тачака. За наш рад битне су 5, 6 и 7 тачка па их у целини доносимо:

”Тачка 5. Сва три народна имена: Срби, Хрвати и Словенци потпуно су равноправни на целој територији Краљевине, и свако их

може слободно употребљавати у свима приликама јавног живота и код свих власти. Тачка 6. Обе азбуке-ћирилица и латиница, такође су потпуно равноправне, и свако ће их моћи слободно употребљавати на читавој територији Краљевине. Све државне и самоуправне власти дужне су и у праву употребљавати и једну и другу азбуку, саображавајући се у томе жељи грађана. Тачка 7. Све признате вероисповести вршиће се слободно и јавно. Православна, римокатоличка и мухамеданска вероисповест, које су по броју следбеника најјаче у нашем народу, биће једнаке и равноправне према држави. На основу ових принципа законодавац ће се старати да чува и одржава конфесионални мир, који одговара духу и прошлости нашег народа.”⁵²

Државна вера у Краљевинама Србији и Црној Гори била је православна вера. Н. Пашић је на самом почетку конференције предложио да у декларацију уђе начело о равноправности вера,⁵³ што је прихваћено. Протић је тражио да у декларацију уђе одредба по којој ”Верски прозелитизам ма које вере није допуштен.”⁵⁴ Овај предлог није прихваћен.

Тако је пре него што је створена Краљевина СХС, Српска Црква жртвована у име начела равноправности, и то на предлог Николе Пашића. Исти правни положај су добиле све три вероисповести, без обзира колико је ко заслужан за одржавање националне свести, поднете жртве... Митрополит Димитрије се налазио на Крфу. Нисмо могли утврдити какав је став он тада заузео по овом питању, нити пак да ли је он по овом питању уопште консултован. Или је пак цела конференција прошла, а да нико није уопште ни констатовао, да постоји митрополит Димитрије као духовни поглавар Цркве у Краљевини Србији.

У току И светског рата Српска Црква је изгубила 1056 свештених лица. Толико их је убијено, помрло или нестало у току рата. То је 1/3 од укупног броја свештених лица које су имале Српске помесне цркве пре почетка рата.⁵⁵ Тако по речима Патријарха др Гаврила Дожића: ”Осиромашена, осакаћена и исцрпљена Српска Црква дочекује ослобођење и стварање Југославије...”⁵⁶

Краљевина СХС створена је 1. децембра 1918. године.

После дугих припрема васпостављена је Српска Патријаршија, на дан Сабора Српских светитеља 12. септембра/30. августа 1920. године.

Пред Цркву се поставило важно питање њеног положаја у новој Држави. Крфском декларацијом предвиђена је равноправност свих признатих вероисповести. Први Устав Краљевине СХС донет на Видовдан 1921. године прописује у чл. 12 следеће:

Ујемчава се слобода вере и савести. Усвојене вероисповести равноправне су пред законом и могу свој верозакон јавно исповедати.

Уживање грађанских и политичких права независно је од исповедања вере. Нико се не може ослободити својих грађанских и војних обавеза позивајући се на прописе своје вере.

Усвајају се оне вере, које су у ма ком делу Краљевине већ добили законско признање. Друге вере могу бити признате само законом. Усвојене и признате вере самостално уређују своје верске послове и управљају својим закладама и фондовима у границама закона.

Нико није дужан да своје верско осведочење јавно исповеда. Нико није дужан да суделује у верозаконским актима, свечаностима, обредима и вежбама, осим код државних празника и свечаностима и у колико то, одреди закон за особе, које су подложне очинској, турској и војној власти.

Усвојене и признате вере могу одржавати везе са својим врховним верским поглаварима и ван граница државе, у колико то траже духовни прописи појединих вероисповести. Начин, како ће се везе одржати, регулисаће се законом.

У колико су у државном буџету предвиђени за верозаконске сврхе издаци, имају се делити међу поједине усвојене и признате вероисповести сразмерно броју њихових верних и стварно доказаној потреби.

Верски представници не смеју злоупотребљавати своју духовну власт преко верских богомоља или преко написа верског карактера или иначе при вршењу своје званичне дужности, у партиске сврхе.

Нови Устав Краљевине Југославије Краљ Александар је прописао 3. септембра 1931. године. Питање положаја Цркве је индентично уставном решењу Видовданског устава, с тим што је том члану додат један став који гласи: "Исто тако ником није допуштено да у богомољама или приликом верских скупова и манифестација уопште врши ма какву политичку агитацију".⁵⁷

Српска Црква је била неспремна за ово ново стање. То је још 1923. године приметио Коста Ђурић који с правом запажа: "Православна црква у нас, као што видесмо, могла се развијати само у доба Немањића. Навалом Турака морала је она свој узвишени божански задатак прекинути и напустити, те се сва заложити за одржање клонуле националне свести и посветити тежњи за политичким и државним ослобођењем. Она је ту своју идеју сјајно извела, али је и себе саму сахранила у њу. Она није васпитавала себи верне и одане синове, већ држави ослободитеље. Њено је свештенство ретко знало за молитве и симбол вере, а још ређе читати и писати и употребљавати књиге. Али је било национално одушевљено, често и до самопожртвовања. Црква је православна себе потпуно заборавила и све своје кости положила у темеље државе (...) И сад после ослобођења и уједињења, кад су национални снови остварени, паства више не разуме Цркву, она му је сад непотребна."⁵⁸

Насупрот Српској Цркви римокатоличка црква "Захваљујући својој јединственој организацији, којој нема равне у модерном свету и чији су центри у богатим и културним државама, римске папе никад нису престајале, да и помоћу различитих редова, организују, стварају и васпитавају себи само верне синове. Током дугих столећа недирнута културом створена је религиозно задојена војска, паства, која увек гине и мре за идеје римокатоличке цркве."⁵⁹

Рад на унификацији законодавства текао је преспоро. Пут до доношења Закона о СПЦ и Устава СПЦ био је тежак и дугачак. Закон о СПЦ је Краљ прописао тек на Митровдан 1929. а Устав 16. новембра 1931. године. Тек после доношења Закона и Устава могло се приступити реорганизацији унутрашњег уређења Српске Цркве.

Свети Архијерејски Сабор, Синод и сами Патријарси су између два рата више пута тражили од Владе да се донесе Интерконфесионални закон, што није учињено.^{59а}

Краљ је преко Министра вера, а после укидања овог министарства преко Министра Правде имао велики утицај на живот и рад Цркве. Изабраног Патријарха, епископе, чланове Синода, Краљ је потврђивао указом.

Оно што је важило за Српску Цркву није истовремено важило и за римокатолике. Група Народних посланика у Скупштини Краљевине СХС, тражи званичну информацију од Министра вере о наименовању др Ивана Шарића за надбискупа сарајевског.⁶⁰

Шарић је био добро познат Србима у Босни и Херцеговини. Био је вирилни члан сарајевске скупштине, у којој је одржао "до крајности агресиван говор, у којем је тако увредио Српски народ, да су од онда увек сви Срби посланици демонстративно излазили из скупштинске дворане, чим би он устао да говори."⁶¹ исти је у току I светског рата издао књигу "Вирибус унитис" која је једна химна Хабзбурговцима и Хоенцолерима⁶², веома често пише у листовима "Фреие Стиммен" "Хрватски дневник" и у званичном листу сарајевске надбискупије "Недеље" у коме је објавио у бр. 10, од 5. марта 1922. године чланак под насловом "Роварење одозго".⁶³

Министарство вера било је против именовања Шарићевог за надбискупа. Међутим, папски нунције је уценио Председника Министарског Савета Николу Пашића "да ће пристанак Краљевске Владе за именовање Дра Шарића за надбискупа у Сарајеву бити компензирано са извршењем црквеног разграничења на територији која нам је припала од бивше Угарске". Тако је Н. Пашић дао лично папском нунцију пристанак Краљевске Владе за именовање Дра Ивана Шарића за надбискупа у Сарајеву.⁶⁴ Иако је "Др Иван Шарић по сведочанству двојице лекара у годинама 1918. и 1919. показивао очите знаке душевне поремећености",⁶⁵ постао је надбискуп у Сарајеву.

Ово није био једини случај. Пре овога за бискупа шибенског именован је фра Милета као и апостолски администратори у Војводини, који такође нису имали сагласност Министарства вера.⁶⁶ Сличних примера било је и касније. Главни помоћници римокатоличке цркве били су др Антон Корошец и римокатолички министри. У Влади коју је саставио Стојан М. Протић 7./20. децембра 1918. године подпредседник Министарског Савета био је др А. Корошец. Он ће у владама Краљевине Југославије заузимати кључне ресоре.^{66/a} У истој Влади су и двојица мислимана добили ресоре министара и то: Министар за шумарство и рударство је др Мехмед Спахо а Министар за пољопривреду је Шефкија Глухић.⁶⁷ "То је први пример уопште, да у хришћанској држави муслиман постане министар".⁶⁸

Питање Конкордата Краљевине Југославије са Ватиканом, ставило је Српску Цркву у неравноправан положај са римокатолицима. Свети Архијерејски Сабор је одлучно стао у заштиту интереса СПЦ.

Довољно је прегледати Гласник СПП за 1937. годину и одмах је уочљиво колико је цензура оставила белих листова.

Аграрна реформа после II светског рата направила је праву пустош од црквених и манастирских имања. Многобројни манастири и цркве доведени су на руб пропасти. Убрзо ће доћи до врло парадоксалне ситуације. Земља која је одузета од СПЦ није у земљишним књигама извршен пренос на оне којима је додељана. Тако је Црква остала без земље и још је морала плаћати порезе на земљу без које је остала. Да би исплатила порезе узимани су кредити код банака. Постоји мноштво молби, притужби и жалби на поступке државних органа према СПЦ на простору целе Краљевине СХС.⁶⁹

Чланом 22. Закона о СПЦ, односно чл. 33 Устава СПЦ, призната је СПЦ накнада за потраживања која припадају СПЦ у Србији и Црној Гори. Ова потраживања је требало уредити споразумно између Министра финансија и Министра правде с једне стране, и Светог архијерејског сабора с друге стране. Износ накнаде је требало утврдити посебном Уредбом. Ова уредба никада није донета.

Краљевина СХС преузела је на себе обавезу да ће материјално помагати признате вероисповести. Колико је СПЦ у односу на друге вероисповести била запостављена у материјалном погледу сведочи следећа чињеница. Уредба о сталној годишњој помоћи верској заједници Јевреја донета је 29. марта 1930. године.⁷⁰ Уредба о сталној годишњој помоћи Исламској верској заједници донета је 13. марта 1931. године.⁷¹

Због некаквог мира у кући СПЦ је трпела и стидљиво тражила да се ово питање реши све док није за патријарха дошао др Гаврило Дожић митрополит црногорско-приморски. Он је упутио веома оштру представку Министру правде. У истој износи тешко материјално стање у СПЦ до кога је иста дошла због одуговлачења да се ово питање реши

од стране Краљевске Владе. У 1938. години СПЦ је била у дуговима од 82.284.947,32 динара.⁷² Тек после ове представке, прописана је 7. јуна 1939. године, Уредба о сталној годишњој помоћи СПЦ,⁷³ Тако је СПЦ остварила право да користи сталну државну помоћ тек 1940. године.

Другим светским ратом Краљевина Југославија и СПЦ биле су з а т е ч е н е. Велики број људских жртава, огромна материјална разарања, тако да ни до данас 1992. године не зна се тачан број изгинулих као ни шта је све уништено. Број изгинулих свештеника, свештенмонаха, монаха, монахиња, студената Богословског факултета, ученика богословија и монашке школе ни до данас није нигде званично објављен.

Тек што се завршио рат, претседништво Министарског Савета ДФ Југославије доноси Уредбу о оснивању Државне комисије за верска питања 21. августа 1945. године.⁷⁴

Чл. 1.

При претседништву Министарског савета Демократске Федеративне Југославије оснива се Државна комисија за верска питања. У њен делокруг спада:

а) проучавање свих питања која се тичу спољашњег живота верских заједница, њихових међуверских односа и положаја цркава према држави и народним властима, као и припремање материјала за законодавно решавање односа између верских заједница и државе;

б) давање мишљења по свим конкретним питањима из односа верских заједница и државе, до коначног регулисања тих односа путем законодавства;

в) старање о спровођењу у живот и правилној примени свих законских прописа, који се односе на уређење међуверских односа цркве и државе.

Чл. 2.

Ради испуњавања задатака из члана 1. ове Уредбе, Комисија за верска питања одржаваће најтежни контакт са органима верских заједница. Органи верских заједница и органи народне власти дужни су комисији на њен захтев доставити потребна обавештења и податке.

Чл. 3.

Комисија се састоји од претседника и шест чланова. Претседника и остале чланове Комисије поставља и разрешава дужности Претседник Министарског савета.

Комисија има потребно стручно особље које поставља претседник Комисије.

Чл. 4.

При претседништвима земаљских влада формирају се земаљске комисије за верска питања које раде по упутствима Државне комисије.

Чл. 5.

Ближе одредбе о организацији и раду Државне комисије за верска питања прописане правилником Претседник Министарства савета.

Чл. 6.

Ова урдба ступа на снагу кад се објави у "Службеном листу".

Свети архијерејски синод под председништвом митрополита скопског Јосифа Цвијовића, ставио је своје примедбе на Устав и Закон о браку. Ове примедбе није нико ни узимао у обзир. Уставотворна скупштина изгласала је устав ФНР Југославије 31. јануара 1946. године.

Чл. 25.

Грађанима је зајамчена слобода савести и слободе вероисповести. Црква је одвојена од државе.

Верске заједнице чије се учење не противи Уставу, слободне су у својим верским пословима и у вршењу верских обреда. Верске школе за спремање свештеника, слободне су, а стоје под општим надзором државе.

Забрањена је злоупотреба цркве и вере у политичке сврхе и постојање политичких организација на верској основи.

Држава може материјално помагати верске заједнице.

Чл. 26.

Брак и породица су под заштитом државе. Држава законом уређује правне односе брака и породице.

Пуноважан је само брак закључен пред надлежним државним органима. После закључења брака грађани могу извршити и венчање по верским прописима.

Сви брачни спорови спадају у надлежност народних судова.

Евиденција рођених, венчаних и умрлих је у надлежности државе.

Родитељи имају према деци рођеној ван брака исте обавезе и дужности као и према брачној деци. Положај ванбрачне деце утврђује се законом.

Малолетна лица стоје под нарочитом заштитом државе.

Чл. 38. став 5.

Школа је одвојена од цркве.

По овом уставном решењу Црква је одвојена од државе. Али је штета што се држава није одвојила од Цркве, већ је над црквом поставила верску комисију која је од свог формирања до данас била и остала полиција над СПЦ.

Државни органи власти су радили на оснивању свештеничких удружења по републичком принципу.⁷⁵ Подпредседник СИВ-а Александар Ранковић у експозеу који је поднео Народној скупштини ФНРЈ 22. маја 1953. године уз Предлог Закона о правном положају верских заједница каже: "Свештеничко удружење црква неби требало никако да призна. Пошто је већ црква одвојена од државе, удружења се могу стварати искључиво у кругу цркве, ван сваког утицаја државних власти."⁷⁶

А затим на истој страни после шест реченица каже: "Питање удружења православних свештеника такође је било предмет разговора између представника СИВ-а и представника Светог синода. Удружење је редиговало своја правила према ранијим примедбама Синода и тиме су отклоњене и последње сметње да сабор, који ових дана заседа, и формално призна удружење."⁷⁷

Ова два става А. Ранковића говоре много. Прво Црква не треба да призна свештеничко удружење, а затим се види да су представници Владе посредници да Свети архијерејски сабор призна удружење. Удружењу ће се морати посветити посебна студија и расветлити његов однос према Цркви и Држави. Све што је удружење радило морало је за то да има одобрење од државних власти. О томе постоји обимна грађа у многобројним архивима широм Југославије, која се распала.

Закон о правном положају верских заједница донет је 27. маја 1953. године.⁷⁸ закон садржи 24 члана. Исти је промењен, боље рећи мало дорађен у неколико чланова и под именом Основни закон о правном положају верских заједница донет је у марту 1965. године.⁷⁹

Овај Закон је престао да важи на основу Уставног закона за спровођење уставних амандмана XX-XLI од 1971. године.⁸⁰ Устав СФРЈ од 7. априла 1963. године прописује:

Чл. 46.

Исповедање вере је слободно и приватна је ствар човека.

Верске заједнице одвојене су од државе и слободне су у вршењу верских послова и верских обреда.

Верске заједнице могу оснивати верске школе за спремање свештеника.

Противуставна је злоупотреба вере и верске делатности у политичке сврхе.

Друштвена заједница може материјално помагати верске заједнице.

Верске заједнице могу имати, у границама које одређује савезни закон, право својине на непокретности.

Овај члан 46. Устава из 1963. године је у неизмењеном облику унет у Устав СФРЈ од 21. фебруара 1974. године у члан 174.⁸¹

Последњим Уставом који је сада на снази а који вежи за Републику Србију чл. 41 прописује:

Јамчи се слобода вероисповести, која обухвата слободу веровања, исповедање вере и вршења верских обреда.

Верска заједница може оснивати верске школе и добротворне организације.

Држава може материјално помагати верске заједнице.^{81/а}

Једино што се променило у Србији као Републици је то да је Републичка комисија за односе са верским заједницама подигнута на

ранг министарства. Секретар ове комисије постао је Министар. Све друго остало јело старом.

Учинак КПЈ преко верске комисије и других државних институција у периоду од 1945. године до данас је следећи: СПЦ је у овом периоду аграрном реформом, национализацијом, експропријацијом... одузето толико имања да је Црква доведена у положај да нестане са лица земље.⁸² Створена су два раскола,⁸³ разбијено јединство Српског народа стварањем нових "народа" (црногорци, македонци, муслимани). Богословски факултет избачен са Универзитета...

И после свега тога професор Бранко А. Цисарж тврди: "Постоје сви услови који цркви омогућавају да врши све оно што јој је Христос у аманет оставио (...) државни прописи СФРЈ ни најмање не спутавају цркву у вршењу њене божанске мисије на земљи, нити од ње чине послушног роба."⁸⁴ А да би ово потврдио он наставља: "У првој југословенској држави она је (СПЦ), као и остале вероисповести, уживала статус признате цркве, била је третирана као јавна корпорација и имала да осети политички и правни надзор и уплитање државе у њене унутрашње ствари."⁸⁵

Изгледа да је Б. Цисаржу био узор Г. Карпов који пише о Руској Цркви. У првој реченици он каже: "У Русији до револуције фактички није било слободе савести, ни слободе вероисповести (.....) Поглавар православне цркве био је сам цар".⁸⁶

О свештеномученику Патријарху Тихону, једној од најсветлијих личности Руске Цркве после II светског рата он пише: "био је присталица монархистичког поретка и фактички је стао на чело реакционарног дела црквених кругова, у њиховој борби против тада још младе совјетске власти", а да би се безбожничка власт заштитила, она је морала по Карпову да "строго кажњава све оне који су искоришћавали религију за политичку борбу против народа. И зашто су суђени ти црквени руководиоци? Искључиво зато, што су, прикривајући се мантијом и крстом, спроводили антисовјетски рад."⁸⁷ На крају Карпов у "име" Руске Цркве закључује: "Руска православна црква стоји на становишту да треба дати пуну подршку свим мерама Совјетске власти (...) да се што брже успостави и даље развије социјалистичка привреда неше земље."⁸⁸

Истина је потпуно другачија. Лењин и његови наследници су чинили све да униште Руску Православну Цркву. Побожна душа руског народа није се дала обезбожити. Због тога је у СССР убрзо основан Институт за атеизам. Лист "Безбожник" настојао је да "научно" докаже да не постоји Бог. Због огромних жртава и велике репресије према Руској Цркви, Руски народ је основао тајне манастире и подземне Цркве.⁸⁹

Југословенским комунистима је за сејање безбожничког злог семена у Југославији, за углед служила Академије друштвених наука

ЦК КПСС, при којој је постојао Институт атеизма, који има задатак "да координира борбу против веровања и религије уопште и да припреми атеистичке кадрове, (од 1955. до 1962. године) "свега" 50 докторских дисертација посвећено је атеистичкој настави."⁹⁰ Пошто је васпитање омладине у безбожничком духу било од прворазредног значаја, то су све амбасаде и конзулати Комунистичке Југославије, били дужни да у земљама у којима се налазе, а посебно у земљама Источног блока, прикуљају сва искуства о васпитању омладине и односу Цркве и Државе и да шаљу у земљу преко Министарства иностраних послова. Материјал је даље прослеђиван комисији за верска питања која је исти разрађивала и преко министарства за просвету у школама спроводила. Највише су у том циљу коришћена руска и пољска искуства. Пошто је ово било од изузетне важности, о истом се често расправљало искључиво у **у ж е м к р у г у**. Тако Савезна верска комисија у ужем саставу 9. и 11. децембра 1963. године, на дневном реду као другу тачку расправља "Начин размене искустава са источноевропским земљама о односима са верским заједницама."⁹¹

Положај Цркве и Државе кроз историју различито је био регулисан. Правни положај Цркве је зависио од државног система у коме је Црква постојала. Господ Исус Христос нигде није говорио о било ком државном уређењу као облику који Он препоручује. Христос је дошао на земљу да спаси сваког човека. Али је поставио начело "цару цареву, Богу Боже", Апостоли су за сва времена потврдили ово али само до једне границе, "Богу се треба више покоравати него властима". То су начела по којима се Црква управљала од свога постанка.

Хришћанство је променило радикално положај Цркве у Држави. Начело по коме је римски цар био *Pantifex Maximus* било је неодрживо.

У Византији је још цар Јустинијан поставио начело **симфоније**. У току целог постојања византијске царевине ово начело је било у примени. Било је изузетака, али изузеци само потврђују правило. У време Светог Саве теорија симфоније прене та је у Србију. За цело време постојања Српске државе није било сукоба између Цркве и Државе. Постојала је блиска сарадња Цркве и Државе.

Пропашћу Српског царства, положај Цркве се радикално променио. Нестало је државе, али је сада Црква у исламској држави морала да води бригу о свом народу. Црква је била и остала једина снага која је будно пратила свој народ. Укидање, боље рећи насилно разарање организације Светосавске Цркве је показало колико је Порта познавала Српски народ. Због тога је ударила у најосетљивију тачку. Али је и после 1766. године, српско свештенство удвостручило своје напоре и

омогућило да се ипак створи Српска држава. Сачуван је народ од исламизирања и унијаћења.

Стварањем Кнежевине Србије, затим Краљевине у XIX веку, није најсрећније решен положај СПЦ у Српској земљи. Далеко се отишло од симфоније. Црква је била у подређеном положају. То се види по смени митрополита Петра и Михаила.

У Црној Гори је Епископ био и духовни и световни вођа. Целога себе приносио је на Олтар свог рода. О овоме нећемо сада више писати.

Од државне вере, стварањем Краљевине СХС, Црква се нашла у потпуно новом положају. Све вероисповести биле су равноправне. СПЦ је у више наврата безуспешно покушавала да се донесе Интерконфесионални закон. Време између два рата било је више наклоњено осталим вероисповестима него СПЦ, довољан је само један пример Уредбе о сталној државној помоћи СПЦ која је донета 1939. а ступила на снагу, и имала дејство да тек у буџетској 1940. години и СПЦ добије редовну помоћ од Државе а не "милост". Убрзо је избио рат тако да је ова Уредба била беспредметна.

Стварањем нове државе ДФ Југославије, створена је Државна комисија за односе са верским заједницама. Ова комисија била је и остала п о л и ц и ј а над верским заједницама. Али детаљније проучавање положаја верских заједница од 1945. године до данас ће показати да је СПЦ била у најнеравноправнијем положају у односу на друге вероисповести. Кључ за разумевање ових односа налази се у ставу В.И. Лењина који гласи: "Док се не уништи СПЦ и не разбије Српски народ комунизам на Балкану не може успети."

У новим условима СПЦ м о р а да искористи своје пребогато искуство. Положај Цркве мора бити регулисан тако да Црква има слободу у свом раду. У том циљу морају се имати начела за сва времена у виду "цару царево, Богу Божје", али и то "Богу се треба покоравати више него људима."

НАПОМЕНЕ

1. О односу Цркве и Државе постоји више радова од којих наводимо следеће: Никодим Милаш, Православно црквено право, Задар 1890, стр. 618-647, део "Црква и Држава"; Јован Београдац, Црква и Држава, Нови Сад 1861; Јеврем Бојовић, Међусобни односи Цркве и Државе, Београд 1895; Сава Дечанац, Владалац и Народ, Београд 1897; Драгутин Димитријевић Црква и Држава, поводом питања о одвајању Цркве од Државе, Нови Сад 1919; Коста Ђурић, Црква и Држава, поводом питања о одвајању Цркве од Државе, Београд 1923; Стјепан Загорац, Одношај између Државе и Цркве, Сушак 1930 (лат); К.В., Црква и Држава, поводом повјесних фалзификата старокатолика Стјепана Загорца, Загреб 1930 (лат); Анте Црница, Канонско право Католичке

цркве, књ. И, Сплит 1937, део "Одношај Цркве и Државе" стр. 35-40 (лат); Вик.(ентије) Фрадински, Црква и Држава, Богословље, ЦВ, 1940, 2, 103-113; Вл. А., Верски односи у Совјетској Русији (на основу совјетских података), Београд 1939; Г.Г. Карпов, Православна Црква у Совјетском Савезу, Београд 1947; Марко Димитријевић, Однос Цркве и Државе, Православна мисао, III, 1960, 2, 30-48. и други радови.

- 1а) Мт. 22,21;
2. Јн. 19, 10-11;
3. Д.А. 4, 14;
4. Д.А. 5, 29;
5. Правило Светих Апостола 81;
6. Правило Светих Апостола 83;
7. Правна енциклопедија, 1, Београд 1989, 306;
8. Јован Стојановић, Проблем Цркве и Државе, Хришћански живот, И, април 1922, бр. 4, стр. 200;
9. И Тим. 3, 15-16;
10. Јустин Поповић, Православна Црква и екуменизам, Солун 1974, 15;
11. Флоровски Георгије, Црква: њена природа и значај, Саборност Цркве, књ. И, Београд 1986, 162;
12. Исто, стр. 163;
13. Исто, стр. 170;
14. Флоровски Георгије, Католичност(Саборност) Цркве, Саборност Цркве, књ. И, Београд 1986, 66;
15. Велимировић Д. Николај, Вера светих, Катихизис Источне Православне Цркве, Београд 1970, 57;
16. Никодим Милаш, Православно Црквено право, Београд 1926, 3;
17. Чедомил Митровић, Црквено право, Београд 1921, 7;
18. Бранко А. Цисарж, Црквено право, И, Београд 1970, 8;
19. Стефан Цанков, Правото и Црквата, годишник на софијскиј Университет, Богословски факултет, Год. I (1923-24), стр. 97;
20. Јован Стојановић, Проблем Цркве и Државе, нав. дело, стр. 195;
21. Коста Ђурић, Дрква и Држава, поводом питања о одвајању Цркве од Државе, Београд 1923, 10;
22. Миодраг М. Петровић, Улога византијског цара на Саборима, Гласник СПЦ, 1969, бр. 8, стр. 193;
23. Исти, Положај и права Византијског цара у Цркви, Београд 1982, 6;
24. Стефан Цанков, Држава и Црква, Годишник на Софијскиј Университет, Богословски факултет, том VIII, 1930-1931, 337;
25. Миодраг Петровић, Положај и права византијског цара, нав. дело стр. 4;

26. Исто, стр. 8;
27. А. Шмеман, Историческиј пут Православија, Њујорк 1954, 226;
28. Миодраг М. Петровић, **Корени црквенодржавних односа у Србији за време кнеза Лазара**, часопис Наша прошлост, Краљево 1989, бр. 4, стр. 15;
29. Ово питање заслужује посебну пажњу и истом ћемо се вратити у неком од будућих редова;
30. Мирко Мирковић, Правни положај и карактер Српске Цркве под Турском влашћу (1459-1766), Београд 1966. И овом питању ћемо посветити дужну пажњу у неком од будућих редова;
31. Грујић М. Рад.(ослав), Православна Српска Црква, Београд 1920, 110;
32. Станимир Спасовић, Развитак живота и устројства Цркве у Србији у 19. веку, Београд 1982, 168. Докторска дисертација;
33. Исто, стр. 172;
34. исто, стр. 173;
35. Ђоко Слијепчевић, Историја СПЦ, ИИ Минхен 1966, 360;
36. Уставна решења од Устава из 1835. до 1931. године цитирам из, Устави и Владе Кнежевине Србије, Краљевине Србије, Краљевине СХС и Краљевине Југославије (1835-1941), Београд 1988;
37. Чед. Митровић, Први Српски закон о црквеним властима (Начертаније о духовној власти у Србији), Друго издање, Београд 1909, 5;
38. Исто, стр. 6;
39. С. Спасовић, Развитак живота, нав. дело, стр. 216-217;
40. Исто, стр. 235-236;
41. Ђ. Слијепчевић, Историја СПЦ, нав. дело, стр. 386;
42. Исти, Михаило, Архиепископ београдски и митрополит Србије, Минхен 1980, 36;
43. С. Спасовић, Развитак живота, нав. дело, стр. 242;
44. Исто, стр. 244;
- 44а. Независност Српске Цркве проглашена 1879. године, Београд 1880. Томос бр. 4163 од 20. октобра 1879. године, објављен на грчком језику стр. 22-28, у преводу на српском стр. 28-33. Томос је потписан од Патријарха Јоакима III и десет митрополита сталних чланова Светог Архијерејског Синода Цариградске патријаршије.
45. Ђ. Слијепчевић, Митрополит Михаило, нав. дело, стр. 231;
46. Слободан Јовановић, Влада Милана Обреновића, II, Београд 1934, 419;
47. Ђ. Слијепчевић, Историја СПЦ, нав. дело, стр. 448;
48. Правосуђе, 1937-IV година, бр. 5-6, стр. 328;

49. Љубомир Дурковић-Јакшић, Развитак основног црквеног закона у Шумадији у првој половини XIX века, Београд 1947, 26. Овим изузетно важним питањем ћемо се посебно бавити у једном од будућих радова;

50. Закон о црквеним властима, међан је и допуњаван више пута и то: Измене и допуне од 26. априла 1895. године којима се узимају на знање и одобрење привремени закони и наређења издата за време када Скупштина није била сазивана од 9. маја 1894. до 10. априла 1895; Закон о изменама и допунама од 29. јула 1898.; измене и допуне чл. 228 до 11. јануара 1899. и измене и допуне од 29. јануара 1900. године;

51. Јанковић Драгослав, Југословенско питање и Крфска декларација 1917. године, Београд 1976, 344;

52. Исто, стр. 197;

53. Исто, стр. 273;

54. Јанковић Драгослав-Мирко Мирковић, Државноправна историја Југославије, Београд 1989, 183;

55. Поповић И. Михаило, Историјска улога Српске Цркве у чувању народности и стварању државе, Београд 1933;

56. Архив Светог Архијерејског синода СПЦ, Меморандум СПЦ упућен Председнику Краљевске Владе Драгиши Цветковићу, Патријаршија СПЦ, Бр. 1318/зап. 331 од 14./1. фебруара 1939. године;

57. Устав Краљевине Југославије од 3. септембра 1931. године, чл. 11, тач. 8;

58. Коста Ђурић, Црква и Држава, поводом питања о одвајању Цркве од Државе, Београд 1926, 73;

59. Исто, стр. 74;

59а. Архив Светог Архијерејског Синода СПЦ, Записници Светог Архијерејског Сабора, АС Бр. 14 и 39/зап. 42 од 16./29./ маја 1936. год;

60. АЈ. 69, 233-359, Акт од 21. марта 1922. године;

61. Исто, Министарство вера Пов. бр. 138 од 8. јула 1920, акт упућен Министарству иностраних послова;

62. Исто;

63. Напомена бр. 60.

64. Исто, Министарство иностраних послова, акт упућен Министарству вера (Католичком оделењу), бр. 5348 од 18. маја 1922. године;

65. Исто;

66. Исто, Министарство вера СХС (Католичко оделење), В.К. Бр. 1026 од 3. априла 1922. године, Строго поверљиво;

66а. Др Антон Корошец/Бисерјани, Цеље, 1872 - Београд, 1940/, римокатолички свештеник; вођа Словенске људске странке и један од вођа Југословенске радикалне заједнице; председник Владе 1928;

”истицао се реакционарношћу ставова, а као министар унутрашњих послова суровошћу и профашистичком унутрашњом и спољном политиком”, Популарна енциклопедија, Београд 1976, 588;

67. Устави и Владе, нав. дело, стр. 199-200;

68. Српска Црква, И, 1919, 2, 14;

69. Аграрна реформа (уредбе, наредбе и расписи), Загреб новембар 1920. Прикупљене су све уредбе, наредбе и расписи које су издате до тренутка штампања књиге а тичу се аграрне реформе у Краљевини СХС; В., Аграрна реформа и манастири, Гласник СПП, 1922, 11, 174 и Архив МПА, 1918, г., бр. 285 и 1919. г., бр. 50, 103, 104, 122, 398 идр. Архив Светог Архијерејског Синода СПЦ, Записници Св. арх. сабора и Св. арх. синода 1919-1937. год.;

70. Службене новине, бр. 55-XXVII од 28. априла 1930. године;

71. Службене новине, бр. 64-XIX од 19. марта 1931. године;

72. Архив ПУО, ПУО бр. 35066/976-1938 од 23. децембра 1938. године, Представка упућена Министру правде Милану Симоновићу;

73. Службене новине, бр. 138-XLVII од 22. јуна 1939. године;

74. службени лист, бр. 62 од 21. августа 1945. године;

75. Свештеничка удружења су оснивана овим редоследом: у Црној Гори 1945. године, али је слабо радило па је обновљено 11. и 12. марта 1948., у Хрватској 5. августа 1947., у Босни и Херцеговини 23. октобра 1947. а у Македонији 31. децембра 1947. године. Савез удружења православног свештенства ФНРЈ основан је 3. марта 1948. године. У материјалу се истиче и подвлачи следеће: ”Свез је помаган од наше стране као контратежа самој Патријаршији”. АЈ, 144, 3-56. Предмет, Кратак преглед оснивања и организације Савеза и удружења;

76. Закон о правном положају верских заједница, Збирка закона ФНРЈ, бр. 112, без места издања, 1954. год., стр. 14-15;

77. Исто, стр. 15;

78. Службени лист ФНРЈ, бр. 22 од 27. маја 1953. године;

79. Службени лист СФРЈ, бр. 10 од 10. марта 1965. године.

80. Правна енциклопедија, 1, нав. дело, стр. 308.

81. Устав СФРЈ од 7. априла 1963. године чл. 46, Службени лист СФРЈ бр. 14 од 10. априла 1963. год., упоредити са чл. 174 Устава СФРЈ од 21. фебруара 1974. год., службени лист СФРЈ бр. 9 од 21. фебруара 1974. године.

82. Ристо Грђић, Српска Црква на историјској прекретници, Београд 1969. Изнето је право стање у коме се СПЦ нашла после II светског рата. Комунисти су знали колики је утицај СПЦ био у историји Српског народа, због тога су настојали да њен рад на свим пољима парализују.

81a. Устав Републике Србије од 28. септембра 1990. године. Службени Гласник Србије, Год. XLVI - бр. 1. септембра 1990. год.

83. Видети радове следеће: Живан Стефановић, Српска Црква под комунизмом - Црквени расколи -, Чикаго 1988; Јустин Поповић, Истина о СПЦ у комунистичкој Југославији, Београд 1990. идр.

84. Бранко А. Цисарж, Црквено право, И, нав. дело, стр. 199.

85. Исто.

86. Г.Г. Карпов, Православна Црква у Совјетском Савезу, Библиотека друштва за културну сарадњу Југославије са СССР, Београд 1947, 3.

87. Исто, стр. 11-12.

88. Исто, стр. 36.

89. Вл. А., Верски односи у Совјетској Русији /На основу совјетских података, Београд 1939.

90. АЈ, 144, 75-562. Државни секретаријат за Иностране послове, бр. 429135, И управа, Београд 31. августа 1964. године.

91. АЈ, 144, 68-525, Савезна комисија за верска питања Пов. бр. 567/1 од 21. децембра 1963. године.

Јереј др Димшо Перић

Zusammenfassung

Dimšo Perić

Die Beziehung von Kirche und Staat bei den Serben im 19. und 20. Jahrhundert

Die Frage nach der rechtlichen Lage der Kirche und Staat ist von ausserordentlicher Bedeutung. Der Herr Jesus Christus hat ein Prinzip für alle Zeiten aufgestellt: "Gibt Gott was Gottes ist, und dem Kaiser was des Kaisers ist." Die Heiligen Apostel haben dieses evangelische Prinzip erfüllt und kühn gesprochen: "Man muss sich mehr Gott unterwerfen als den Menschen."

Die Theorie der Symphonie ist fast überhaupt nicht zum Ausdruck gekommen, wenn es um die serbisch-orthodoxe Kirche im 19. und 20. Jahrhundert geht. Die rechtliche Lage der serbisch-orthodoxen Kirche war besonders im Königreich Jugoslawien erschüttert, sodass die Kirche nach 1945. an den Rand getrieben worden ist, wo sie sich auch jetzt befindet.